

MASIVUL CARPATIC – UN REPER GEOGRAFIC DE REZONANȚĂ ÎN ISTORIA EUROPEI (MILENIUL I D. HR.)

Ion Ioniță

Evenimentele, fenomenele istorice și mediul geografic în care acestea s-au desfășurat au fost întotdeauna componente esențiale și nedespărțite ale dezvoltării societății umane. Chiar dacă nu totdeauna determinant, factorul geografic a nuanțat în permanență și pretutindeni istoria societății, acționând uneori în favoarea, iar alteori în detrimentul locuirii umane. Relieful, clima, vegetația, rețeaua hidrografică, căile de comunicație, precum și sursele de hrană și de materii prime necesare traiului cotidian au determinat efecte imediate asupra condițiilor de viață ale omului.

Munții Carpați, invocați nu de puține ori pentru a localiza și a nuanța o sumă de fenomene, realități și evenimente istorice dintre cele mai diverse din Europa Centrală¹, sunt o continuare spre est a Munților Alpi. Ei formează un lanț muntos cu o lungime de peste 1500 km și o lățime ce ajunge în unele segmente până la 180 km. Înălțimea lor medie este de aproximativ 1100 m, iar piscurile depășesc numai rareori 2500 m.

Culmile muntoase încep pe malul stâng al Dunării, în zona orașului Bratislava, cu Carpații Mici și Munții Fatra, orientați SSV-NNE. Urmează masivul Tatra și mai departe Carpații Păduroși de mai joasă altitudine, toți având orientarea generală de la vest spre est. Lanțul muntos se îndreaptă apoi spre sud-sud-est, până la râul Prahova (Muntenia), alcătuind Carpații Orientali și apoi spre vest prin Carpații Meridionali, ajungând până în zona râurilor Cerna și Timiș. De aici Munții Carpați se îndreaptă spre sud (Munții Banatului) și, după ce lasă un defileu îngust apelor Dunării (Porțile de Fier), se prelungesc în aceeași direcție până la joncțiunea cu Munții Balcani, de care rămân despărțiți prin culoarul Timoc-Nișava. În sfârșit, Carpații Occidentali ai Transilvaniei, un ultim segment al acestui lanț muntos, care se întinde în vestul Transilvaniei între râurile Mureș la sud și Barcău la nord, închide arcul de cerc format de Carpații Orientali și Carpații Meridionali. Înconjurat la nord-est, sud și vest de cele trei lanțuri muntoase, Podișul Transilvaniei apare astfel ca o veritabilă și masivă fortificație naturală.

Ptolemeu a menționat în mai multe rânduri Munții Carpați în *Geographia* sa, dar referirile respective nu au avut în vedere niciodată întregul ansamblu muntos cunoscut în prezent sub acest nume, ci doar unele părți componente ale acestuia², a căror identificare și mai ales delimitare

¹ I. Ioniță, *Karpaten. 2. Archäologisches*, în *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 16, Berlin – New York, 2000, p. 318-322; idem, *Les Carpates pendant la préhistoire et la protohistoire: une barrière entre l'Occident et l'Orient de l'Europe ?*, în *Hommage Michel Rouche*, Paris (sub tipar).

² H. Reichert, *Karpaten: 1. Namenkundliches*, în *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 16, Berlin – New

rămâne și astăzi dificilă și uneori destul de nesigură. Astfel, *Munții Sarmatici*³ (situați la granița de est a Germaniei) au fost identificați cu Carpații Metaliferi ai Slovaciei (la vest de Beskizii Apuseni), iar *Munții Carpați*⁴ cu Carpații Păduroși și Carpații Răsăriteni. Mult mai greu de precizat este poziția pe care au avut-o *Munții Peucini*⁵, identificați cu *Alpes Bastarnicae* din *Tabula Peutingeriana*.

Munții Carpați sunt însoțiți de o parte și de alta cu întinse zone subcarpatice și de podiș, care le întregesc ansamblul și masivitatea și totodată fac trecerea de la etajele înalte spre cele joase prin pante mai line și armonioase. Lanțul carpatic domină cu autoritate regiunile de șes întinse din estul și nordul continentului, precum și segmente importante din culoarul Dunării la sud. Traseul de la confluența cu râul Morava și până la vărsarea în Marea Neagră însumează mai bine de două treimi din lungimea totală a fluviului și reprezintă o adevărată magistrală ce leagă Europa centrală de Europa de est și de sud-est.

Lanțul muntos carpatic, acoperit aproape în întregime cu păduri, în care sălășluiește și o foarte bogată și variată faună, este un imens condensator de umiditate și sursa abundentă a numeroase cursuri de apă. Ele au săpat defilee și văi adânci, care brăzdează culmile și deschid multe culoare pentru căile de tranzitare de pe o parte pe alta a munților. Numărul trecătorilor de vale și de culme este foarte ridicat, iar unele dintre ele au fost intens folosite în toate perioadele istorice (Dukla 502 m; Prislop 1416 m; Mestecăniș 1096 m; Ghimeș 1006 m; Bicaz 1108 m; Oituz 866 m; Predeal 1040 m; Bran 1240 m; Turnu Roșu 400 m; Cozia 309 m; Vâlcan 1621 m). În masivul carpatic își au obârșia importante cursuri de apă împreună cu afluenții lor, cum ar fi Vistula, Nistrul, Prutul, Siretul, Oltul, Jiul și Tisa.

Caracteristicile Munților Carpați, determinate de etajele de înălțime și de o climă temperat-continentală (cu influențe venite din est și vest, dar și din nord și sud), au oferit condiții prielnice întemeierii multor așezări umane permanente. Ele sunt răspândite mai ales în zone depresionare și de-a lungul văilor intramontane, dar urcă împreună cu culturile agricole până la o altitudine de aproximativ 1300 m (cu sate la peste 1600 m) și largesc mult spațiul locuit și valorificat din punct de vedere economic al Carpaților⁶.

Investigațiile arheologice din unele zone carpatice (bazinul cursului mijlociu și superior al râului Váh⁷, regiunea Beskizilor polonezi⁸, bazinul râului Solca⁹ și bazinul cursului superior al

York, 2000, p. 317.

³ Ptolemaeus, *Geographia*, II, 11, 4; III, 5, 1.

⁴ *Ibidem*, III, 5, 1; III, 5, 6; III, 8, 1.

⁵ *Ibidem*, III, 5, 5; III, 5, 9.

⁶ D. Ghinea, *Enciclopedia geografică a României*, I (A-G), București, 1996, p. 364-371.

⁷ K. Pieta, *Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum der Nordslowakei* (Archäologische Denkmäler der Slowakei, 5), Bratislava, 1996, p. 19-26.

⁸ R. Madyda-Legutko, *Zróżnicowanie kulturowe Polskiej strefy Beskidzkiej w okresie lateńskim i rzymskim* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. Rozprawy Habilitacyjne, Nr. 304/1), Kraków, 1996, p. 131-135; 304/2, 1995, cartes 1-8.

Tisei¹⁰) arată o densitate de locuire destul de mare de-a lungul timpului. Popularea acestor regiuni a fost stimulată și de bogatele zăcămintele ale subsolului, mai importante fiind acelea de sare (exploatăată încă din epoca neolitică¹¹), aur, argint, fier și cupru¹². De asemenea, zonele de podiș și de dealuri de joasă altitudine, precum și câmpiile foarte întinse din vecinătatea imediată și apropiată, îndeosebi cele de la est și sud, au fost furnizoare permanente de produse agricole necesare comunităților umane din așezările montane.

Spațiul carpatic a fost populat în toate perioadele istorice, iar fenomenul trebuie legat de practicarea unor activități economice sezoniere și permanente pentru valorificarea unor bogății ale solului și ale subsolului. Totuși, densitatea demografică a fost aici mai redusă decât în regiunile de podiș și de câmpie din vecinătate. Desigur, nu poate fi vorba de o populare uniformă a tuturor zonelor și a diferitelor etaje de înălțime, ci de o prezență cu prioritate în locurile de unde era mai avantajoasă exploatarea resurselor naturale vizate.

Lanțul muntos al Carpaților nu a fost populat niciodată în totalitatea lui de o singură comunitate etnică. Dacă situația ar putea fi discutabilă pentru paleolitic, când popularea zonei montane era abia la început, prezența unor populații sedentare diferite cultural (probabil și etnic) devine foarte clară începând cu procesul de neolitizare a spațiului carpatic¹³.

La începutul secolului I d. Hr. spațiul carpatic era locuit aproape în totalitatea lui de două comunități etnice sedentare. Prima din ele, reprezentată arheologic de civilizația Púchov, ocupa și domina segmentul nord-vestic al Carpaților, ajungând spre est până în preajma pasului Dukla și a râului Ondava (Slovacia). Din punct de vedere etnic, ea era alcătuită din resturi de populații din cultura Lausitz târzie, la care s-au adăugat și elemente celtice și dacice¹⁴. Cea de a doua comunitate, care stăpânea întregul masiv transilvănean al Carpaților împreună cu întinse regiuni adiacente, era formată de populația dacică¹⁵.

În aceeași perioadă, la periferia nordică a Carpaților Păduroși se aflau populații vandalice

⁹ M. Andronic, *Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei*, XXII-XXIII/Supliment VI, Iași, 1997, p. 143-168, cartes IX-XIII.

¹⁰ V. Kotigoroško, *Ținuturile Tisei superioare în veacurile III î. e. n. - IV e. n. Perioadele La Tène și română* (Bibliotheca Thracologica, XI), București, 1995, fig. 1; 18; 53; 122; I. M. Grančak, V. Červenjak (Red.), *Drevnjaja istorija verchnego Potis'ja*, Lvov, 1991, p. 199-204, fig. 1; 3; 5; 8; 11; 14; 16; 18; 23; 28.

¹¹ D. Monah, *L'exploitation préhistorique du sel dans les Carpates orientales*, în *Archéologie du sel. Techniques et sociétés dans la Pré- et Protohistoire européenne. Actes du Colloque 12.2 du XIVe Congrès de UISPP, 4 septembre 2001, Liège et de la Table Ronde du Comité des Salines de France, 18 mai 1998, Paris, Rahden/Westf., 2002*, p. 135-146.

¹² D. Ghinea, *op. cit.*, p. 367-371.

¹³ J. Kozłowski (Dir.), *Atlas du néolithique européen, I. L'Europe orientale* (Études et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège, 45), Liège, 1993, p. 537-547, fig. 1-5 și pl. I-V.

¹⁴ K. Pieta, *Die Puchov-Kultur* (Studia Archaeologica Slovaca Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Slovacae, I), Nitra, 1982, p. 207-217.

¹⁵ M. Babeș, *L'unité et la diffusion des tribus géto-daces à la lumière des données archéologiques (IIe siècle av. n. è. - Ier siècle de n. è.)*, în R. Vulpe (éd.), *Actes du IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4-10 septembre 1976), II, București, 1980, p. 7-23.

(cultura Przeworsk), al căror teritoriu se întindea de la fluviul Oder până în bazinul râului Goryn', afluent al râului Pripet la est. Din acest spațiu s-au infiltrat ulterior și în ținuturile de la sudul și din vestul Carpaților nord-vestici¹⁶. De asemenea, în sud-vestul Slovaciei s-au așezat quazii germanici¹⁷, iar în Câmpia Tisei, delimitată la nord și la est cu lanțul carpatic, s-au instalat sarmații iazygi. Din stepele nord-pontice aceștia au înaintat mai întâi spre nord-vest, pe cursul superior al Nistrului, ocolind pe la nord Carpații și apoi s-au îndreptat spre sud, trecând probabil prin pasul Verecke¹⁸. În noua lor patrie iazygii au părăsit viața nomadă și au trecut la modul de viață sedentar.

După un secol de la stabilirea frontierei pe aliniamentul Dunării mijlocii și inferioare, Imperiul roman a inițiat noi cuceriri de teritorii la nordul fluviului, care au dus la modificări de substanță în configurația politică și etnică a regiunii. Cele două războaie cu dacii (101-102 și 105-106 d. Hr.), desfășurate în cea mai mare parte în spațiul carpatic, s-au încheiat cu victoria triumfală a romanilor și cucerirea Daciei. Toată partea de sud a acesteia, din Banat la vest și până la Nistru în est, precum și Podișul intracarpatic transilvan au fost transformate în provincie a imperiului. O mare parte a acestui teritoriu (Banat, Transilvania, Oltenia și vestul Munteniei) a păstrat statutul de provincie până la retragerea armatelor și a administrației romane la sudul Dunării în vremea împăratului Aurelian. Celelalte zone anexate inițial de Traian (centrul și estul Munteniei și sudul Moldovei) n-au mai fost păstrate între granițele imperiului începând cu împăratul Hadrian. Totuși, ținute sub o supraveghere severă și constantă, ele au rămas puternic ancorate în sfera de influență a acestuia¹⁹.

Impactul stăpânirii romane la nordul Dunării de jos a fost enorm. Teritoriile anexate au fost supuse unui puternic proces de romanizare, care a dus la modificarea totală a structurii lor etnice. Iradierea civilizației romane a afectat masiv și regiunile dacice neocupate, iar procesul a continuat și după retragerea armatelor și a administrației romane la sudul Dunării. Totodată, forța de pătrundere a elementelor de civilizație romană spre ținuturile barbare a crescut odată cu întinderea stăpânirii romane pe coastele nord-vestice, nordice și estice ale Mării Negre, ceea ce a făcut ca fenomenul să se manifeste plenar în toată Europa centrală și de est până dincolo de Volga și să ajungă la proporții nemaiîntâlnite până acum²⁰. Tot mai multe populații barbare se îndreaptă spre

¹⁶ K. Godłowski, *Germanische Wanderungen im 3. Jh v. Chr. – 6. Jh. n. Chr. und ihre Widerspiegelung in den historischen und archäologischen Quellen*, în Eldrid Straume, Ellen Skar (Red.), *Peregrinatio Gothica III*, Fredrikstad, Norway, 1991 (Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke, Nr. 14), Oslo, 1992, p. 66-68, Karten 6-8.

¹⁷ E. Beninger, *Die Quaden*, în H. Reinert (Hrsg.), *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, II, Leipzig – Berlin, 1940, p. 669 și urm.; T. Kolník, *Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei*, I, (Archaeologica Slovaca. Fontes Instituti Archaeologici Nitriensis Academiae Scientiarum Slovaca, XIV), Bratislava, 1980, p. 8-12.

¹⁸ Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, 2 (1-z), Prag, 1969, p. 1207.

¹⁹ I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II-IV e. n.*, Iași, 1982, p. 14-16.

²⁰ V. V. Kropotkin, *Rimskie importnye izdelija v vostočnoj Evrope (II v. do n. é. – V v. n. é.)* (Archeologija SSSR, Svod archeologičeskikh istočnikov, D1-27), Moskva, 1970; Boris A. Raev, *Imports in the Lower Don Basin* (BAR International Series, 278), Oxford, 1986, Pl. 19; 19a; 24; 31; 80.

granițele imperiului, cu scopul declarat sau nemărturisit de a ajunge pe o cale sau alta la bogățiile atât de promițătoare concentrate mai ales în orașe.

Pentru spațiul carpatic de sud-est locuit de daci stăpânirea romană a adus transformări radicale, comparabile poate ca profunzime și efecte numai cu curențele, venite tot din sud, care au dus la neolitizarea Europei balcanice și centrale. Iar poziția de cetate naturală a Transilvaniei, apărată de jur-împrejur de lanțurile muntoase ale Carpaților Orientali, Carpaților Meridionali și Carpaților Occidentali, a dominat cu autoritate toate regiunile deschise din vecinătatea vestică, sudică și estică.

Dezmembrarea statului dac și slăbirea evidentă a forței de apărare a dacilor liberi, organizați în formațiuni teritoriale restrânse și încă greu de precizat, a facilitat înaintarea altor populații din "barbaricum" european către granițele romane. Primii care au profitat de înfrângerea dacilor au fost sarmații, care, după infiltrări în grupe mici la început, s-au deplasat în număr tot mai mare din stepele nord-pontice spre vest, mai ales în ținuturile de șes din sudul Moldovei și apoi în acelea din estul Munteniei²¹.

Organizarea provinciei Dacia la nordul fluviului nu a însemnat și pacificarea populațiilor din vecinătatea limesului roman cuprins între Dunărea mijlocie și Marea Neagră, întrucât acestea au continuat atacurile asupra teritoriilor romane, fie pe cont propriu, fie mai ales organizați în coaliții conjuncturale. Atacurile cele mai virulente, cunoscute sub numele de războaiele marcomanice, au fost desfășurate de-a lungul unui deceniu și jumătate (166-180 d. Hr.) și au coalizat diverse populații germanice, sarmatice și dacice, provenind mai ales din spațiul carpatic și din regiunile învecinate²².

Războaiele marcomanice au fost de fapt o prefațare a evenimentelor de mai târziu determinate de înaintarea goților din nordul continentului spre țărmul pontic și Dunărea de jos, pe parcursul căreia și-au mai asociat resturi de populații vandalice, sarmatice și dacice, unele dintre acestea avându-și sălașele în vecinătatea Carpaților Orientali. Dacă războaiele marcomanice, cu unele excepții, au determinat îndeosebi inițiative pentru atacarea imperiului, cu inițierea unor raiduri și revenirea pe locurile anterioare după încheierea lor, migrația goților a însemnat deplasarea unor mase de populații amestecate și așezarea lor temporară în zonele din vecinătatea Carpaților Orientali și a Carpaților Meridionali, care au avut drept consecință modificarea structurii etnice din regiune, pe care a deschis-o unor contacte mai strânse cu nordul Europei, dar și cu estul continentului, dominat anterior de populațiile sarmatice. Trebuie remarcat însă că legăturile tradiționale cu sudul roman nu numai că au fost continuate, ci au fost mult amplificate și aceasta pentru că înseși goții erau foarte interesați în dezvoltarea acestor relații²³.

²¹ Cf. nota 19, p. 70 și urm.

²² H. Preidel, *Die Markomannen und Bayern*, în H. Reinerth (Hrsg.), *op. cit.*, p. 669 și urm.

²³ I. Ioniță, *Goții*, în D. Protase, Al. Suceveanu (Red.), *Istoria românilor, II. Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 685 și urm.

Între cele două acțiuni au fost deosebiri foarte mari. În timp ce războaiele marcomanice au fost cu prioritate activități de pradă în provinciile romane, prin migrația lor goții au urmărit deopotrivă obținerea unor bogate prăzi, dar și ocuparea de noi teritorii, ceea ce a atras și alte consecințe pentru regiunile afectate pentru o lungă perioadă după aceea. Goții au înaintat spre sud, ocupând pe la mijlocul celei de a doua jumătăți a secolului III d. Hr. inclusiv o parte din teritoriile din preajma Carpaților Orientali și de asemenea regiunea dintre Dunăre și Carpații Meridionali până în preajma râului Olt spre vest, teritorii pe care le-au stăpânit până la invazia hunilor (376 d. Hr.). Ajungând în Moldova, ei au trecut în scurt timp și în Transilvania, înaintând pe valea Trotușului și prin pasul Oituz. Astfel, ei fac parte dintre puținii migratori care s-au angajat și au reușit să traverseze Carpații Orientali. O altă populație înrudită cu goții, dar mai puțin numeroasă în comparație cu aceștia, cunoscută sub numele de gepizi, s-a desprins de ei într-o zonă mai nordică, după care au ocolit pe la nord lanțul carpatic și l-au traversat apoi spre sud, așezându-se pentru o vreme în Câmpia Tisei și în podișul intracarpatic transilvănean²⁴.

Venirea goților s-a petrecut la scurt timp după retragerea stăpânirii romane de la nordul Dunării de jos. Retragerea romană lăsa însă o populație în bună parte romanizată și un teritoriu ce gravita în continuare spre romanitatea sud-dunăreană. Totodată, instalarea goților a însemnat și dispariția sarmaților nomazi, din care o parte s-au integrat rapid în cadrul amplului proces de aculturație ce a urmat, iar o altă parte au plecat probabil spre alte ținuturi. Doar sarmații din Câmpia Tisei, trecând treptat la sedentarism chiar de la instalarea lor aici, și-au păstrat specificul cultural, cu toate împrumuturile și noutățile ce au intervenit și la acest grup etnic.

Noua situație creată începea să devină critică pentru spațiul carpatic de SE, întrucât tindea să ducă la îndepărtarea teritoriilor est- și sud-est-carpatice de fostele regiuni romane aflate în vestul Munteniei, în Oltenia și în podișul intracarpatic; grupul gotic din Transilvania era destul de redus pentru a pune probleme dificile comunităților romanizate de acolo. În schimb, pe un teritoriu imens din estul continentului, de la Carpații Orientali până în bazinul Donetului nordic și de la Dunărea de jos și Marea Neagră până în preajma afluenților Desna și Pripet ai Niprului, se profila constituirea unui adevărat imperiu gotic. Deși nu s-a ajuns la organizarea unui stat autentic, în spațiul respectiv începuse în chip evident să se impună o modă de viață și un specific gotic. Procesul declanșat cu aproape un secol în urmă a fost stopat de invazia impetuoasă a hunilor, care, după ce au trecut Donul (375 d. Hr.), au ajuns într-un timp record până la Carpați, spulberând pur și simplu stăpânirea gotică și tot ce au mai întâlnit în cale²⁵. Interesați mai ales de obținerea prăzilor bogate din provinciile romane, hunii s-au preocupat mai puțin de ceea ce se întâmpla în

²⁴ G. Müller-Klualles, *Die Gepiden*, în H. Reinerth (Hrsg.), *op. cit.*, III, 1940, p. 1260-1266. D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454-568 u. Z.)* (Archacologia Hungarica, S. N., XXXVIII), Budapest, 1961, p. 10-15.

²⁵ I. Bóna, *Das Hunnen-Reich*, Stuttgart, 1991, p. 9-13. B. Anke, *Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts*, 1 (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas, 8), Weissbach, 1998, p. 10-16.

regiunile mult mai sărace din vecinătatea imperiului, între care se număra și spațiul carpatic, mulțumindu-se doar să încaseze de aici tributul de la populațiile supuse.

Dominația militară și politică a hunilor în tot spațiul carpatic a rămas activă până la bătălia de la Nedao (454 d. Hr.) din Câmpia Pannonică, când o amplă coalitie organizată de gepizi a reușit să înfrângă decisiv pe huni. După victorie, gepizii s-au instalat autoritar pe spații largi în Câmpia Tisei, pătrunzând și în unele zone din Podișul Transilvaniei. De asemenea, și-au întins stăpânirea și asupra orașului Sirmium de la sud de Dunăre, unde și-au stabilit chiar capitala²⁶.

Pe la anul 500, în Câmpia Pannonică din vecinătatea vestică a gepizilor s-au așezat longobarzii, o altă populație germanică. Timp de aproximativ o jumătate de secol noii veniți au avut relații destul de amicale cu gepizii, dar mai târziu ei s-au aliat cu avarii și le-au pricinuit o înfrângere dezastruoasă (567 d. Hr.). În urma acestor evenimente, avarii au luat în stăpânire toate teritoriile aparținând mai înainte gepizilor, iar longobarzii, intuind abia acum pericolul ce se profila din partea avarilor, au migrat în anul următor spre Italia²⁷.

Ajungând în preajma Carpaților Orientali, avarii, o populație nomadă de păstori și războinici, i-au ocolit pe la nord, înaintând apoi spre sud prin pasurile Verecke sau Dukla, mai largi și mai comode, probabil considerate și mai puțin periculoase. Ei s-au așezat în Câmpia Tisei, dar și-au întins mai târziu stăpânirea și în unele zone din interiorul podișului intracarpatic, fiind interesați îndeosebi de centrele de exploatare a sării²⁸. În fapt, ei au luat în stăpânire toate teritoriile aflate mai înainte sub dominația gepizilor. Către sfârșitul secolului al VIII-lea puterea avară începe să decadă, fiind supusă unor presiuni tot mai puternice din partea slavilor și a altor populații. Avarii vor primi însă cele mai puternice lovituri, decisive pentru soarta lor, din partea francilor.

Primele valuri de slavii, pătrunse în număr mai mare pe la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al VI-lea mai ales în vecinătatea estică și sud-estică a Carpaților și amestecate uneori și cu alte grupe de populații, cum ar fi alani, kutriguri, utriguri și bulgari, n-au zăbovit vreme îndelungată la nordul fluviului, fiind atrase irezistibil de provinciile mai bogate din sudul Dunării. Pătrunderea lor în Câmpia Tisei și în Transilvania a fost limitată o vreme de prezența aici a avarilor. Cât privește regiunea muntoasă, aceasta a continuat să rămână în cea mai mare parte în stăpânirea localnicilor. Alte valuri de slavi au trecut în secolul al VII-lea peste lanțul nord-vestic al Carpaților în Câmpia Tisei, iar de acolo împreună cu avarii au înaintat spre est pe valea Someșului

²⁶ D. Csallány, *op. cit.*, p. 11.

²⁷ I. Bóna, *Die Langobarden in Ungarn* (Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 7), Budapest, 1956, p. 183-184, 231-242. J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568, A. Textteil* (Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Abhandlungen, N. F., Heft 55 A), München, 1962, p. 9-15, 88-93.

²⁸ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII* (Biblioteca istorică, VII), București, 1958, p. 61 și urm. I. Kovrig, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán* (Archaeologia Hungarica, S. N., XL), Budapest, 1963, p. 244 și urm.

în Podișul Transilvaniei²⁹.

Soarta slavilor așezați în spațiul carpatic a cunoscut o evoluție diferită. Dacă în zona nord-vestică și la periferia nordică a Munților Carpați slavii au supus populațiile găsite la instalarea lor unui proces ireversibil de slavizare, în sectorul sud-estic al Carpaților, acolo unde au găsit o populație majoritar romanică, slavii au fost asimilați de localnici.

Locul caganatului avar, prăbușit în urma loviturilor primite de la Carol cel Mare, a fost luat la sfârșitul secolului al IX-lea de o altă populație nomadă, și anume de maghiari, care au venit tot dinspre est. După un popas intermediar în zona Nistrului, aceștia au ocolit pe la nord Carpații și au pătruns spre sud prin pasul Verecke, instalându-se în bazinul Dunării mijlocii (896). Până la mijlocul secolului al X-lea au inițiat numeroase expediții de pradă în provincii din Peninsula Balcanică, din Italia (Lombardia, Toscana, Apulia) și din centrul și din vestul continentului (Austria, Bavaria, Moravia, Thuringia, Saxonia, Burgundia, Alsacia, Lorena), iar începând de pe la 900 au înaintat treptat și au luat în stăpânire și unele teritorii din interiorul arcului carpatic. Spre sfârșitul secolului al X-lea și începutul celui următor se observă o tendință de sedentarizare a populațiilor maghiare, proces stimulat și de trecerea lor la creștinism³⁰.

Informațiile prezentate sumar mai sus atestă că zona Munților Carpați și teritoriile adiacente au cunoscut puternice convulsii demografice și mari deplasări de comunități umane de-a lungul timpului, care au avut o frecvență sporită și o amploare neobișnuită în mileniul I d. Hr. Consecința lor a fost o modificare totală a tabloului demografic din întreaga regiune, proces în care unele populații s-au restructurat din temelii și s-au metamorfozat prin procese de aculturație și de asimilare în entități demografice noi, supraviețuind până astăzi, iar altele au dispărut pentru totdeauna din istorie.

La comunitățile etnice locale nou apărute s-au adăugat și unele populații migratoare venite mai ales din estul continentului. Renunțând la nomadism și adaptându-se modului de viață sedentar, unele din ele au rezistat în timp și s-au integrat în noua configurație demografică. Altele s-au topit treptat în masa celorlalte populații din spațiul carpatic sau din noile ținuturi spre care au migrat.

Pentru unele din populațiile aflate în deplasare, masivul carpatic a reprezentat în toate perioadele istorice o barieră naturală redutabilă. Spre exemplu, populațiile nomade din stepele est-europene din epoca bronzului (cultura catacombelor și cultura mnogovalikovaja) au înaintat spre

²⁹ K. Godłowski, *Die Frage der slawischen Einwanderung ins östliche Mitteleuropa*, în *Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa*, 28, 1979, p. 423 și urm. D. G. Teodor, *Origines et voies de pénétration des Slaves au sud de Bas-Danube (VIe-VIIe siècles)*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du colloque organisé par l'École française de Rome (Rome, 12-14 mai 1982)* (Coll. de l'École Française de Rome, 77), Roma, 1984, p. 81-83.

³⁰ A. Kiss, *Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert*, în H. Friesinger, F. Daim (Hrsg.), *Die Bayern und ihre Nachbarn, 2. Berichte des Symposiums der Kommission für Frühmittelalterforschung, 25. bis 28. Oktober 1982, Stift Zwettl, Niederösterreich* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische

vest doar până la Carpați³¹. Alte populații de stepă, venind din aceeași direcție, au ajuns în grupuri mai compacte până în apropierea Carpaților, de unde au continuat înaintarea doar prin grupe restrânse și numai în asociere cu elemente locale. Așa s-a întâmplat cu purtătorii culturii jamnaja din perioada de tranziție spre epoca bronzului³². Tot în relație directă cu populațiile locale par să se fi desfășurat și unele deplasări din perioade mult mai târzii, cum ar fi acelea ale sciților și sarmaților iazygi.. Aceștia din urmă s-au deplasat din zona Nistrului spre Câmpia Tisei la începutul secolului I d. Hr., dar această strămutare a fost de proporții relativ modeste și s-a făcut evident cu acordul roman. Este de remarcat că acest grup sarmat a renunțat în Câmpia Tisei la viața nomadă, s-a amestecat cu elemente locale dacice și a trecut la sedentarism. În noua patrie ei au beneficiat din belșug de terenuri de șes propice creșterii turmelor și au fost mai feriți de atacurile celorlalte grupe de nomazi rămase în stepele nord-pontice.

Populațiile nomade care s-au deplasat mai târziu spre vest, cum ar fi hunii, avarii sau maghiarii, au urmat aceeași cale ca și sarmații pentru a ajunge în bazinul Dunării mijlocii, de unde au organizat raiduri de pradă mai ales în Peninsula Balcanică și în vestul Europei. Este de remarcat că de aici ei n-au mai încercat strămutarea în alte teritorii, întrucât zone atât de întinse de șes precum Câmpia Tisei, propice pășunatului turmelor, n-au mai putut fi identificate decât în nordul continentului, cu o climă mult mai aspră, și pe coasta mai îndepărtată a Atlanticului, până la care trebuiau trecute numeroase obstacole. Cât privește alternativa Câmpiei Padului din nordul Italiei, de dimensiuni reduse și închisă între culmi muntoase, ea nu oferea suficient spațiu de manevră și siguranță unor populații nomade pentru a se instala definitiv acolo.

Câmpia Tisei a reprezentat indubitabil ultima regiune de șes mai întinsă în care populațiile de stepă, în drumul lor spre vest, au mai putut să se așeze pentru un sejur îndelungat. Lipsa perspectivelor de înaintare și strămutare în alte zone de câmpie mai vestice a acestor populații a făcut din Câmpia Tisei - în mod indirect – un spațiu de absorbție a migratorilor nomazi și implicit de stopare a deplasării lor spre alte ținuturi din vestul continentului.

Deplasările de grupe umane dinspre nord, cunoscute încă din perioada eneolitică, au fost mult mai reduse și au atins mai ales periferia nordică a masivului carpatic. O desfășurare mai largă au avut-o deplasările mai târzii de populații est-germanice (bastarni, vandali, goți, gepizi), care au afectat cu prioritate sectorul nordic al Carpaților. Chiar dacă nu au ocupat decât unele zone din spațiul carpatic, populațiile germanice, cu un mod de viață sedentar, s-au angajat la traversarea lanțului muntos pentru a pătrunde în Transilvania și în Câmpia Tisei, folosind atât trecătorile din Carpații Orientali, cât și pe acelea din Carpații Păduroși. Plecarea lor în alte teritorii nu mai era legată de constrângerea de identificare prealabilă a unor regiuni de șes necesare pășunatului

Klasse, Denkschriften, 180), Wien, 1985, p. 217-240.

³¹ I. Manzura, E. Sava, *Interacțiuni „Est-Vest” reflectate în culturile eneolitice și ale epocii bronzului din zona de nord-vest a Mării Negre (Schită cultural-istorică)*, în *Memoria Antiquitatis*, 19, 1994, p. 178-184, fig. 12-15.

³² *Ibidem*, p. 169-175, fig. 8-9.

turmelor, ca în cazul populațiilor nomade.

Populațiile care s-au deplasat din estul și din nordul continentului și s-au instalat în zona carpatică și în teritoriile adiacente au fost supuse adesea unor puternice presiuni din partea altor migratori veniți de pe aceleași meleaguri. *Exemplele nu sunt puține. Hunii, care au dislocat pe sarmați și goți din tot estul Europei, au suferit mai târziu o înfrângere catastrofală din partea unei coaliții condusă de gepizi, dispărând rapid din istorie. La rândul lor, aceeași soartă au avut-o și gepizii, decimați ulterior de longobarzi și avari. La scurt timp după victoria împotriva gepizilor, longobarzii au părăsit în mare grabă Pannonia de frica foștilor aliați, avarii. Aceștia din urmă, după ce și-au măcinat forțele în lupte cu bizantinii și slavii, au primit lovitura de grație de la francii lui Carol cel Mare, dispărând treptat și ei de pe scena istoriei. Veniți în număr mare și în mai multe valuri, slavii au reușit să slavizeze populațiile de la periferia nordică și din regiunea carpatică de nord-vest, unde au rezistat până astăzi. În schimb, ei au fost asimilați de populația romană în tot spațiul carpatic transilvan. Doar maghiarii, instalați pe ruinele ultimului caganat avar, prin trecerea la sedentarism și convertirea la creștinism, au reușit să se consolideze ca grup etnic și să supraviețuiască în timp.*

Curente culturale viguroase și performante din Europa centrală aparținând unor populații de agricultori (cultura ceramicii lineare din neolitic; cultura Hallstatt din prima epocă a fierului; cultura La Tène din a doua epocă a fierului, răspândită prin expansiunea celticilor) au penetrat cu ușurință spre est încă din neolitic, mai ales pe culoarul Dunării, afectând masiv tot spațiul carpatic. *Nici unul din aceste curente nu s-a oprit la Carpați. Toate au înaintat departe spre E și au cuprins spații întinse din regiunile nord-pontice.*

Influențele din sud, foarte active începând din neolitic și până în perioada bizantină târzie, au lăsat cea mai puternică și mai benefică amprentă asupra spațiului carpatic. Emanate din centrele de civilizație cele mai înaintate ale timpului, ele purtau cu ele importante elemente de progres, care au și asigurat difuzarea pe spații largi și receptarea lor cu rapiditate pretutindeni. Masivul carpatic nu a constituit o barieră nici pentru curente și impulsurile venite din sud.

Înaintarea romană până la Dunăre în secolul I d. Hr. a prefigurat evenimente deosebite și la nordul fluviului. Romanii au cucerit Dacia și au alipit o mare parte a ei la imperiu (106 d. Hr.), iar impactul civilizației romane în spațiul carpatic de sud-est populat de daci a fost enorm. Relațiile anterioare foarte strânse ale dacilor cu romanii au fost practic înlocuite de o adversitate reciprocă totală. Totuși, după estomparea treptată a înclăștărilor de pe câmpul de luptă, romanii au reușit să atragă ireversibil lumea dacică spre civilizația romană. Procesul de romanizare a fost profund și a continuat în regiunile periferice dacice și după retragerea administrației și a armatelor romane din Dacia. Legăturile cu Imperiul roman au continuat încă o lungă perioadă, datorită faptului că stăpânirea romană și apoi romano-bizantină a rămas activă și autoritară în Dobrogea până la începutul secolului al VII-lea. Chiar și mai târziu, după retragerea acesteia din Dobrogea, între

comunitățile creștine de la nordul Dunării de jos și structurile bisericii creștine din provinciile Imperiului bizantin s-au păstrat raporturi strânse de colaborare pe tot parcursul mileniului I.

Toate informațiile asupra evenimentelor și fenomenelor istorice care s-au petrecut în spațiul carpatic și în teritoriile adiacente lui atestă o prezență activă a omului pe tot parcursul preistoriei și protoistoriei. Munții Carpați au oferit condiții prielnice întemeierii multor așezări umane, precum și desfășurării unor importante activități economice. În același timp, masivul carpatic a reprezentat o barieră naturală foarte greu de depășit, iar uneori chiar de netrecut, în calea populațiilor nomade din stepele est-europene, care au încercat să se deplaseze spre vestul Europei.

Câmpia Tisei a fost ultima mare întindere de șes în care populațiile nomade, după ce au ocolit pe la nord Carpații, s-au mai putut instala pentru o vreme. De aici au avut posibilitatea să organizeze numeroase atacuri și raiduri de pradă, dar n-au reușit să se strămute în alte ținuturi mai vestice. Dar Câmpia Tisei a mai însemnat pentru cele mai multe din aceste populații nomade și sfârșitul, întrucât tot aici au și dispărut ele din istorie.

Karpatengebirge – ein bedeutendes geographisches Merkzeichen in der Geschichte Europas (I. Jahrtausend n. Chr.) (Zusammenfassung)

Die Karpatengebirgszüge sehen als eine natürliche Verlängerung der Alpen in die östliche Richtung aus. Sie haben den Anfang an der mittleren Donau (bei Bratislava am Zusammenfluß Donau-Morava) und sie enden sich südlich der Donau am Steilhang Timoc-Nišava (über 1500 km Länge; Breite bis 180 km; Durchschnittshöhe 1100 m; Gipfel über 2500 m selten; zahlreiche Haupt- und Nebentäler: Dukla 502 m; Prislop 1616 m; Oituz 866 m; Predeal 1040 m; Bran 1240 m; Turnu Roşu 400 m; Cozia 309 m; Vâlcan 1621 m; reiche Salz- und Erzlagertstätten). Manche Gebiete wie das Becken des Mittel- und Oberlaufs der Waag, die Beskidzone, der Oberlauf der Theiß und am Flußchen Solca wurden während der vor- und frühgeschichtlichen Zeiten dicht besiedelt.

In den ersten zwei Jahrhunderten n. Chr. waren die Karpatengebiete von zwei Bevölkerungen besiedelt: eine vermischte Bevölkerung der Púchov-Kultur im nord-westlichen Teil (bis Duklapaß und Ondavafluß im Osten) und von den Dakern im größten süd-östlichen Karpatenraum. Die ethnischen Unterschiede zwischen diesen zwei Karpatenbereichen sind bis heute erhalten (selbst die Grenze zwischen den zwei Zonen ist auch nicht viel verändert); in den ehemaligen Gebieten der Púchov-Kultur lebt seit dem frühen Mittelalter eine slawische Bevölkerung und in den ehemaligen dakischen Territorien eine romanische Bevölkerung.

Die Karpatengebirge sind während der 1. Jahrtausend n. Chr. ein markantes geographisches Merkzeichen sowohl für die lokalen als auch für alle wandernden Völker gewesen. Wenn die ersten die Bergen als eine günstige Verteidigungsstellung gegen die unerwünschten Eindringlinge angesehen haben, sind die Karpatenzüge für die letztere als wichtige natürliche Hindernisse manchmal unüberwindliche Barriere geblieben. Von den Wandervölkern sind nur die Goten direkt in Siebenbürgen über die Ostkarpaten eingedrungen. Alle weiteren - am meisten nomadische Steppenvölker, wie die Jazygen und andere Sarmaten, die Hunnen, die Awaren und die Mgyaren - gelangten nach Pannonien auf einem nördlichen Weg (Oberlauf des Dnjestr und Verecke-Paß). Mit der Ausnahme der Magyaren, die sich zur sitzenden Lebensweise und zum Christentum bekehren, haben alle weiteren Nomaden in der Theißebene das Ende ihrer Geschichte erlebt.

Lista figurilor
Abbildungsverzeichnis

Fig. 1. Munții Carpați de la Dunărea mijlocie până la culoarul Timoc-Nišava.
Abb. 1. Karpatengebirge vom mittleren Donau bis am Steilhang Timoc-Nišava.

